

TÜRKÇEDEKİ SAL/SEL SORUNU

Ali AKBAŞ

Türkçede biri **uysal**, diğeri **kumsal** kelimesinde olmak üzere iki **sal** var. Bunlardan birincisi, yani **uysal**'daki **-sal**, bir fiilden isim yapma eki; **kumsal**'daki **sal** ise çoğu zaman ek sanarak aldandığımız müstakil bir kelimedir. İşte bu aldanış, bu **sal** kelimesini Türkçenin en işlek eklerinden biri hâline getirdi ve dilimizdeki **tarihî**, **askerî**, **siyasi**, **zihnî**, **kutsi**, **ahlaki** gibi yüzlerce alıntı kelimenin sonuna gelerek aitlik bildiren nispet **-î**'sinin fonksiyonunu üstlendi; hatta **-sal**, **-sel** diye incelik kalınlık uyumuna da girecek isimden isim yapım eki rolü oynamaya başladı. Oysa aşağıda sıralayacağım örnekler onun kendine has anlamı olan bir isim olduğunu gösteriyor. *Derleme Sözlüğü*'nde de tezimizi doğrulayan tespitler var:

Sal: 1. Köyün yakınında ekime ayrılan yer (Merzifon-Amasya) 2. Dağ eteği geniş düzlük. (Fakiekinciliği-Pınarbaşı-Kayseri)

Sala: Salan, sırayla ekilen, köyce ekime ayrılan yer. (Elbistan-Maraş; Mut köyleri-İçel)

Salı: Çaldıran-Muradiye-Van

Salı: Sinop-Erfelek

Yukarısal: Bartın-Amasya

Karsala: Manisa

Salda: Burdur-Yeşilova

Salkaya: Elazığ-Merkez

Anadolu dışındaki Türk coğrafyasından da örnekler vermek mümkün:

Salyanı: Bakü-Şamahı hattının güneyinde bir kasaba.

Cal (Yal): Manas Üniversitesinin kurulduğu Alatav'ın eteği¹

Manzum Metinlerden
İlgıt ilğıt esen seher yelleri
Sevdiğim dağların **salında** kaldı
Bir yanı lale de bir yanı sümbül
Gönül mürüvvetsiz gelinde kaldı²

Uçup uçup dağ **salından** gelirsin
Gelişi nereden yalnız ördek
Ben bilirim bizim elden gelirsin
Söylesin bir kelam diliniz ördek³

Çıktım yücesine baktım
O dağların **salın** gördüm
İndim pazarını kurdum
O dağların hurin gördüm⁴

Dağ **salına** konan kervan
Yağmur yağar gerilenir
Bir kötüye düşen dilber
Ölmez amma zarilenir⁵

Karac'oğlan der ki bilmedim noldum
Bu aşka düşeli sarardım soldum
Yaylayı çölleri gezdim yoruldum
Issız kalmış av ettiğim **salaklar**⁶

Koroğlu çikalım dağlar **salına**
At sürelim mal yemez malına
Baş koymuşum arkadaşlar yoluna
Başı dost yoluna koyanlardanız⁷

- 1 Türk Dil Kurumu Yayınları, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara 2009.
- 2 Mustafa Necati Karaer, "Karacaoğlan", *Tercüman 1001 Temel Eser*, Kervan Kitapçılık Ofset, s. 109, Şiir: 46.
- 3 *age.*, s. 145, Şiir: 105
- 4 Mustafa Necati Karaer, "Karacaoğlan", *Tercüman 1001 Temel Eser*, Kervan Kitapçılık Ofset, s. 334, Şiir: 410.
- 5 *age.*, s. 360, Şiir: 449.
- 6 *age.*, s. 249, Şiir: 275.
- 7 Bayram Bile Tokel, *Koroğlu Müzik Albümü*.

Yukarıda beş tanesi Karacaoğlan'dan, altıncısı da Koroğlu'ndan olmak üzere halk şiirimizin klasiklerinden altı dörtlük sunuyorum. Bu örnekler de gösteriyor ki **sal** ek değil, kendisi de çeşitli ekler alan bir kelimedir ve **dağ-ların salı / dağ salı / dağlar salı** şeklinde isim tamlamaları yapıyor. Diğer bir dörtlükte ise **sal+ak+lar** > **salaklar** şeklinde ekler alarak yeni bir isim gövdesi oluşturuyor. Tıpkı **sol**'dan **solak**, **yol**'dan **yolak**, **göl**'den **gölek** örneklerinde olduğu gibi.

sal/sel ile türetilmiş kelimeler ilk ağızda büyük gürültü kopardı fakat soğukkanlı bilimsel tartışmalardan çok, politik bir hüviyet taşımaktaydı. Dil konusuna bir moda gibi bakan sorumsuz çevreler, verdikleri zararın farkında bile değiller.

Halk arasında zamanla kendiliğinden oluşan ve yaygınlık kazanmış dil yanlışlarına “galat” denir. Eskiler, “Galat-ı meşhur, lügat-i fasihten evladır” yani “Dilde halk tarafından kullanılarak kabul görmüş, yaygınlık kazanmış yanlış bir kelime onun yerine konacak doğru bir kelimeye tercih edilir.” derler. Örnek verirsek **evrak**, **eşkiya**, **evliya** gibi kelimeler **varak**, **şaki**, **veli** kelimelerinin çokluk şeklidir ama yerleşmiş bir kere. Bunlara karşı çıkmak abes olur fakat yerleşik bir yanlış, halk bünyesinde kendiliğinden oluşursa galat denir de aynı yanlış aydın kitle yaparsa ne demek gerekir bilmiyorum.

Bu **sal/sel** furyasıyla gelen bir başka tehlike de Fransızcadan ve başka Batı dillerinden gelen **-al/-el** eklerinin **sal/sel**'in gölgesine sığınarak kullanılması. **Reel**, **ideal**, **kültürel**, **model**, **formel**, **ritüel**, **manüel**, **aktüel** gibi kelimelerin etkisiyle Türkçede **tüzel**, **sözel**, **sanal**, **yerel**, **tikel** gibi kelimelerin yapılması. Yoksa dilimizde **sal/sel** gibi bazı kelimelerin eriyerek ekleşmesi ilk defa görülüyor:

Turur (çekimli fiil) > **-tır, -tir/-tur, -tür/-dır, -dir/-dur, -dür**

Yorır (çekimli fiil) > **-yor**

İken > **-kan, -ken**

İle > **-la, -le** kelime ekleşmesi, eskiden de görülmüştür.

Sonuç olarak dileğimiz, kullanışı bu kadar yaygınlık kazanan bir ekin mahiyetinin bilinerek kullanılması.